

III. BUCUREȘTII DE ALTĂDATĂ

CONSIDERAȚII ASUPRA BURGHEZIEI BUCUREȘTENE DIN PERIOADA INTERBELICĂ

Valeska Bopp

(Leipzig – ianuarie-martie 2003)
(trad. Daniel Banner, Bogdan Popa)

1. Introducere

Au existat mai multe motive ce m-au determinat să mă ocup de problema habitatului în Bucureștiul perioadei interbelice. De când cunosc Bucureștiul mă fascinează diversitatea cartierelor sale, mai ales a celor vechi, care din perspectivă vest-europeană păstrează un caracter aproape neorășenesc.

Prilejul pentru o preocupare concretă pentru această temă l-a constituit apariția cărții „Povestea Caselor”¹. 22 de persoane își aduc aminte de casele lor, dintre care multe au fost demolate pentru construcția Casei Poporului. Autorii au adunat pe de o parte date referitoare la istoria caselor părintești, pe de altă parte amintiri despre viața în aceste case. Chiar dacă aceștia idealizează – poate neconștient – perioada interbelică, aceste amintiri constituie baza câtorva considerații despre burghezia bucureșteană din perioada „României Mari”. Povestitorii au aparținut straturilor sociale bine poziționate, de exemplu familiile de diplomați sau comercianți, care au profitat de dezvoltarea economică de după primul război mondial, asigurându-și în acest fel un venit considerabil. În ambele cazuri se poate observa componente ale unui mod de viață burghez, care pare a se fi constituit, cel puțin în cazul acestor familii, după 1918.

Burghezia ca fenomen este temeinic studiată în cazul Europei Occidentale și Centrale. În Europa de Sud-Est burghezia este un fapt puțin cercetat și, oricum, controversat. Istoricii „clasici” ai burgheziei, precum Thomas Nipperdey și Jürgen Kocka au formulat criterii clare de identificare a acesteia: evidența diferențiată dintre sat și oraș, o accentuată tradiție feudal-nobiliară, tensiuni sesizabile între clasele sociale, influența Iluminismului, omogenitatea etnică și confesională, limite clare ale capacității

---

¹ Rodica Ianoși (Ed.), *Povestea Caselor*, București, 1999 [PC].

de generalizare a culturii burgheze². Dacă acest „șablon” este aplicat asupra populației Bucureștiului interbelic, este aproape imposibil de detectat prezența burgheziei. Diferența dintre urban și rural în București este adesea inexistentă, poate cu excepția centrului capitalei. Mulți dintre cei ce aparțin „noii clase de mijloc” s-au mutat abia între cele două războaie mondiale în București, aducând cu ei tradițiile rurale la oraș. Mai mult, în loc de tensiuni cu aristocrația, se observa tendința de a imita modul de viață al acesteia.

În această lucrare intenționez să mă concentrez cu precădere asupra culturii burgheze, ce se caracterizează prin planificarea rațională a prezentului și a viitorului, străduința pentru dobândirea unui prestigiu social bazat pe educație și performanța economică proprie, simțul măsurii, onestitate, o pronunțată cultură a vieții sociale și prețuirea familiei ca valoare centrală în viață. Pentru cazul burgheziei din Europa de Sud-Est, Klaus Roth pledează în favoarea tratării acesteia prin prisma acestui tip de formare cultural-mentală, care se caracterizează printr-o mentalitate aparte și modele de interpretare specifice. Roth nu consideră necesară preluarea modelului genezei sistemului de valori vest-european ca un criteriu absolut necesar în cazul studierii cazurilor din Europa de Sud-Est³.

Textul de față încearcă identificarea unor locuri specifice ale mentalităților burgheze bucureștene. În acest context casa, ca centru al amintirilor, este punctul de referință și constituie cadrul spațial exterior. Spațiul locuit și importanța lui pentru viața burgheză va fi discutat la începutul lucrării, finalul fiind rezervat unei discuții asupra conceptului „burghezie”.

2. Casa „tipică” din București: reprezentarea exemplară a unui spațiu de locuit

În timp ce Nipperdey vorbește despre germanii din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea ca despre un „popor de chiriași”⁴, ce au trăit mai ales în apartamente, la București o mare parte a populației locuiește încă în case proprii. Acesta a fost unul dintre motivele mării suprafețe a Bucureștiului: „Fără etaj, de obicei perpendiculară față de axul străzii, casele destinate unei singure familii cu curți și grădini au adăpostit în spații exagerat de mari puține persoane”⁵. Luând ca exemplu o casă-vagon constatăm că „spațiile destinate vieții comune și cele destinate individului, funcțiile vitale și de cultură”⁶

² Jürgen Kocka, *Das europäische Muster und der deutsche Fall* [Das europäische Muster și cazul german], în: J. Kocka (Ed.): *Bürgertum im 19. Jahrhundert*, vol. I: *Einheit und Vielfalt Europas*, Göttingen, 1995, p. 22.

³ Klaus Roth, *Bürgertum und bürgerliche Kultur in Südosteuropa. Ein Beitrag zur Modernisierungsdiskussion* [Burghezie și cultură burgheză în Europa de Sud-Est. o contribuție la discuția despre modernizare], în: Meli Gyr (Ed.): *Soll und Haben, Alltag und Lebensformen bürgerlicher Kultur* [Soll und Haben. Viața cotidiană și moduri de viață ale burgheziei], Zürich, 1995, pp. 245–260.

⁴ Thomas Nipperdey, *Deutsche Geschichte 1866–1918* [Historia Germana 1866–1918], vol. I, *Arbeitswelt und Bürgergeist* [Lumea/Viața muncitorilor și spiritul burghez], München, 1994, pp. 137–138.

⁵ Karl Gyr, *Bukarest. Kulturhistorischer Begleiter durch Rumäniens Hauptstadt*, ediția a II-a, București, 1933, p. 61.

⁶ Nipperdey, op. cit., p. 138.

sunt separate. „Încăperile cu funcție socială și reprezentativă” se află la stradă: salonul este prima încăpere cu ferestre spre stradă iar spre interior se află încăperi funcționale, ca de exemplu bucătăria.

Iată o descriere din „Povestea Caselor”:

„O casă vagon, foarte veche, în stil neoclasic, cu calcan, perpendiculară pe axul străzii. La fațadă, o singură cameră cu două ferestre. Intrarea în curte pe stânga, printr-o poartă largă de fier forjat, sub bolta formată din coroana unui platan uriaș. Curtea spre care stă cu fața tot restul casei, este la început destul de îngustă, despărțită față de vecinii din stânga (nr. 180), printr-un gard de lemn. [...] Intrând în curte, pe dreapta se găsesc cele două ferestre ale camerei din față; urmează o marchiză; intrarea principală, din metal cu feronerie, cu geamuri mari, cuprinzătoare, înalte și luminoase din sticlă înflorată. Marchiza, coafată de un frontispiciu cu literele N.C. în medalion, inițialele unuia din foștii proprietari [...]”⁷

Strâns legată de burghezie este relația antagonică între privat și public. Construirea unei case definește, de fapt, un spațiu cu pronunțat caracter privat. Deja curtea marchează ieșirea din spațiul public, apoi intrarea propriu-zisă face trecerea spre sfera privată a individului, spre locuința familială. Într-un studiu despre casele burgheziei din Bremen, Karl-Juergen Krause vorbește despre „gardurile” dinspre stradă: „elemente despărțitoare mai înalte de 1,60 m – 1,80 m sunt bariere de vizibilitate care au o funcție de apărare și control al spațiului privat”⁸. Intrarea principală a casei se află în partea laterală și ar semnaliza o lipsă de interes față de viața străzii.

Construcția în sine nu răspunde la întrebarea dacă respectivele case au determinat apariția unui mod de viață burgheză, și mai ales dacă arhitectura a fost conștient aleasă pentru punerea în practică a acestui mod de viață. Niethammer scrie că burghezia „și-a creat ca premisă a culturii ei despărțirea domeniilor vieții, familia de muncă și de domeniul public [...]”⁹, acest lucru însemnând o despărțire intenționată față de cultura nobiliară și față de cultura muncitorimii.

Este posibilă identificarea „unei tradiții preluate de la sat: atașamentul față de propria casă”¹⁰. În plus, izolarea casei, a curții și a grădinii permite continuarea modului de viață tradițional. Îndeosebi grădina este percepută ca un univers propriu, mai ales ca loc de joacă al copiilor. Grădinile au avut în numeroase cazuri și o funcție economică autarhică, chiar dacă numai în sens simbolic. Să nu uităm că dezvoltarea urbană în

⁷ Ileana Zamfirescu, *Cânt de pomenire*, în: PC, op. cit., p. 31.

⁸ Karl-Jürgen Krause, *Gestalterische Wirkungsanalyse des Bremer Haus* [Analiza construcției caselor la Bremen și efectele ei], în: Sparkasse Bremen (ed.), *Das Bremer Haus. Geschichte. Programm. Wettbewerb* [Casa (burgheză) la Bremen. Istoria. Program. Concurs de Arhitectură], Bremen, 1982, pp. 93–152, aici p. 119.

⁹ Lutz Niethammer, *Einleitung* [Introducerea], în: L. Niethammer (ed.), *Wohnen im Wandel. Beiträge zur Geschichte des Alltags in der bürgerlichen Gesellschaft* [Wohnen im Wandel. Contribuții a unei istorii a vieții cotidiane într-o societate burgheză], Wuppertal, 1979, p. 8.

¹⁰ Wolfgang Höpken, *Schrittmacher der Moderne? Urbanisierung und städtische Lebensweise in den neuzeitlichen Metropolen Südosteuropas (19./20. Jahrhundert)* [(Descizător de drumuri? Urbanizarea și modul de viață urbană în metropolele modernității în Europa de sud-est (sec. XIX/XX)), manuscris, p. 20.

perioada interbelică poate fi explicată în primul rând pe baza migrației de familii din mediul rural. Casa și grădina au făcut posibilă întreținerea unei percepții simbolice ciclice a timpului:

„În fiecare sezon făceam lucrări necesare bunului mers al casei astfel: primăvara se aranja grădina, se tăia vița, se vâruiau pomii, apoi se stropea vița contra manei; vara se cumpărau lemnele pentru iarnă și petrolul; toamna se scuturau coșurile, iar iarna ne luptam cu nămeții de zăpadă din curte și de pe stradă”¹¹.

Comparativ cu procesele de urbanizare din Europa Centrală și Occidentală, la București se constată persistența (relativă) a mai mult spațiu privat. Într-o casă pot locui adesea până la zece persoane, dar ele au aparținut unei singure familii; două sau chiar trei generații au locuit împreună.

Specific pentru București este faptul că familiile formate din mai multe generații întrețin o singură casă proprie, delimitată clar spre exterior.

3. Mentalitatea burgheză și reflectarea ei în habitat și modul de viață

3.1 Gânduri despre viitor

La București – ca și în alte orașe din anii '20–'30 – afacerile imobiliare au fost printre cele mai rentabile¹². Pe de o parte se constată, ca efect negativ, specula, pe de altă parte există strădania serioasă de a asigura propriei familii o anume siguranță și, implicit, o proprietate imobiliară:

„Fratele bunicului soțului meu a cumpărat în 1924 o casă veche pe numele unuia dintre nepoți, transformând-o ulterior, făcând-o încăpătoare pentru întreaga familie. Gândul lui era ca toți, cei ce erau atunci și cei care aveau să vină mai târziu, să locuiască împreună”¹³.

Pe de o parte apar clar importanța familiei (despre care urmează un capitol special), pe de altă parte gândul la viitorul acesteia: sentimentul de încredere și dorința de continuitate, la care fiecare membru al familiei încearcă să contribuie.

„Spirit patriarhal preluat din mentalitatea sfârșitului de secol. Nu s-a gândit că va veni o vreme aprigă și cruntă, care va schimba totul”¹⁴. Nu toți povestitorii dau informații despre modul în care părinții sau bunicii au obținut banii pentru teren sau casă. Se menționează în unele cazuri zestrea soției. În acest sens Nicolae scrie într-un text despre „Viața cotidiană în Bucureștiul primului deceniu interbelic” ca o posibilitate pentru un mahalagiu de a avansa era căsătoria „cu o fată bogată (de obicei a unui alt negustor)”; „cu zestrea nevestei își face case noi de zid”¹⁵. Ideii de viață sigură îi este înscrisă dorința unei case proprii: „Proprietatea unei case înseamnă stabilitate, familie, copii mulți”¹⁶.

¹¹ Ecaterina Sima, *Faianța din sala de baie*, în: PC, cit. op., p. 25.

¹² John R. Lampe, *Interwar Bucharest and the Promises of Urbanism*, în: *Journal of Urban History*, vol. 9, No. 3, mai 1983.

¹³ Hortensia Mișu-Masichievici, *O casă uitată*, în: PC, cit. op., p. 13.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Alexandrina Nicolae, *Viața cotidiană în Bucureștiul primului deceniu interbelic*, în: București. Materiale de Istorie și Muzeografie, vol. XIV, 2000, p. 307.

¹⁶ Alexandru Târpa, *În strada Principatele „Iubite”* 64, în: PC, cit. op., p. 73.

Un aspect important referitor la planificarea vieții a fost educația (îngrijirea copiilor: „În spiritul aceleiași mentalități patriarhale, bunicul meu se socotea responsabil nu numai de subzistența și sănătatea subalternilor săi, dar și de viitorul lor. Astfel, fără excepție, toți tinerii au fost trimiși și ținuți în școli măcar 7 clase, pe cheltuiala magazinului”¹⁷. Mentalitatea nu este interpretabilă ca „burgheză”, ci „patriarhală”. Categoriile reflecției oamenilor din acele timpuri nu au fost „burgheze” vs. „ne-burgheze”. Roth se întreabă retoric, dar nu fără a fi lipsit de motive, dacă uneori nu este vorba despre „un vin nou, burghez, turnat în cupe vechi, patriarhale”¹⁸.

3.2 Familia ca valoare fundamentală

După Roth la „formarea culturală” a burgheziei a existat o „înțelegere specifică a familiei ca unitate socială, mai mult o relație caracterizate prin intimitate și emoții și mai puțin prin relații determinate de atingerea unui anumit scop”¹⁹.

În toate amintirile studiate se observă importanța familiei și a buneii ei conviețuirii: „De-a lungul anilor, din 1908 până la demolare, în 1987, casa a fost locuită de cinci generații ale familiei”²⁰. Enumerarea generațiilor demonstrează existența unui anumit ideal de stabilitate și continuitate, cel al propriei familii, formată din mai multe generații și ramuri, asociată cu spațiul propriu personalizat, de locuire. „Ne-a fost dragă această casă. În ea s-au succedat patru generații de membri ai familiei, locuind-o în permanență – concomitent – bunici, părinți și copii. Datorită acestui fapt, în casă pulsa mereu o viață activă, desfășurată în deplină armonie. Zidurile casei au răsunat adesea de cântece și veselie la sărbători tradiționale sau la evenimente fericite ale familiei (aniversări, nunți, botezuri). Aceleași ziduri au fost însă și părtașe la marile noastre dureri, când ne-am despărțit de cei dragi plecați în lumea dreptilor: bunici, părinți și frați”²¹.

O diferență față de familia burgheză din Europa Centrală era absența „familiei mici”²². În București locuiesc împreună mai multe generații, ceea ce dă un aspect complet diferit vieții cotidiene (vezi și capitolul „Sărbători”). Valorile familiale au rămas tradiționale. Una dintre autoare motivează decizia părinților ei de a înființa o familie și de a construi o casă – în ciuda situației materiale nestrălucite (mama: institutoare, tatăl: contabil) printr-un proverb: „Cu toate acestea, părinții mei nu au precupețit nici un fel de efort pentru realizarea casei proprii căci credeau nestrămutat în zicala românească: orice om (de nădejde) este dator ca în viață să-și întemeieze o familie cu copii, să-și facă o casă și să sădească un pom. Dânsii și-au îndeplinit total această datorie, deoarece la data construirii casei aveau deja trei (din cei patru) copii iar, ulterior, au sădit și pomi”²³.

¹⁷ Ibidem, p. 79.

¹⁸ Roth, cit. op., p. 253.

¹⁹ Roth, cit. op., p. 248.

²⁰ Ileana Zamfirescu, *Cânt de pomenire*, în: PC, cit. op., p. 33.

²¹ Aurora Popescu, *Un loc apărât de Dumnezeu*, în: PC, cit. op., p. 70.

²² În limba germană există termenul fix „die Kleinfamilie”, semnificând părinții și de obicei doi copii. Vezi și Roth, cit. op., p. 249.

²³ Aurora Popescu, *Un loc apărât de Dumnezeu*, în: PC, cit. op., p. 70.

Spațiul central al familiei nu era (precum în locuințele muncitorești) bucătăria, ci sufrageria (un loc intermediar între bucătăria folosită ca atare și salon, acesta fiind destinat reprezentării familiei²⁴) unde se lua masa în comun de mai multe ori pe zi. „A treia ușă dădea în sufragerie. Ce mare era sufrageria: 36 m²! Trebuia să fie mare, fiindcă măcar o dată pe zi îi cuprindea pe toți care formau o familie. Și erau mulți, trei generații. Erau cei ce se așezau la prânz în jurul unei mese mari.

Bunica Martha prezida masa. Ea conducea și îndruma de altfel întreaga gospodărie. Bunica, născută și crescută la Berlin, a știut să impregneze atmosfera casei cu un blând, dar hotărât spirit de ordine. Când suna gongul să anunțe masa de prânz, nu îndrăznea nimeni să întârzie nici cei mici și nici cei mari”²⁵. Copiilor le era îngăduit să se joace aproape oriunde în casă. „Dar nu era o disciplină atât de rece și riguroasă încât să-i împiedice pe cei mici în joaca lor. Nepoții zburdau în voie prin hol și prin camerele de alături. [...] Dar la parter jocul se desfășura nestingherit. Aveau de altfel și podul și pivnița la dispoziție, locuri totdeauna iubite de copii”²⁶.

Alături de pod și de pivniță locurile de joacă cele mai îndrăgite erau grădinile, lumi miniaturale, rămase în memorie ca idealul spațiului de joacă. Spre deosebire de alte medii sociale, copiii nu erau considerați ca forță de muncă. Se datorează familiei burgheze creșterea interesului pentru educația și sănătatea copiilor, pentru personalitatea lor²⁷. Poreclele date membrilor familiei erau un fapt frecvent. Formele limbajului utilizate în familie demonstrează încredere și intimitate, semn al distanțării față de lumea exterioară²⁸.

Soții D. – pentru toți cei din jur: Tătișu și Tanța – [...]”²⁹. Copiii de atunci nu au reținut în memorie spații înguste, meschine, așa cum reiese din amintirile copiilor proveniți din familii muncitorești³⁰. Casele construite de familiile burgheze păstrau posibilitatea separării mai ușoare a spațiilor. Nu se pot stabili aprecieri de ordin cantitativ asupra demografiei urbane doar ținând cont de mărturiile reunite în „Povestea caselor”, dar se pot observa modificări de ordin calitativ în situația femeilor. Dorința de a avea copii se împletește cu ideea continuării studiilor sau a unui serviciu propriu. Este cazul mamei uneia dintre povestitoare: preocupată (ca și soțul ei, de altfel!) de obținerea titlului doctoral la Paris, aceasta a lăsat primul copil în grija bunicilor. Va refuza totuși

²⁴ Vezi și familia cu invitații în sufragerie pe poza în: PC, cit. op., p. 160 (Nicolae Perșu, Casa inginerului Perșu din Calea Victoriei 159, începând pe p. 157).

²⁵ Hortensia Mișu-Masichievici, *O casă uitată*, în: PC, cit. op., p. 15.

²⁶ Ibidem, p. 16.

²⁷ Hermann Zinn, *Entstehung und Wandel bürgerlicher Wohngewohnheiten und Wohnstrukturen* [Geneza și Schimbarea bürgerlicher Wohngewohnheiten und Wohnstrukturen], în: Lutz Niethammer, *Wohnen im Wandel* [Wohnen im Wandel], cit. op., p. 13–27, aici p. 20. Zinn descrie Bsonderheiten a stilul de habitat burghez în primul rând în Abgrenzung zu Wohnverhältnisse im Mittelalter.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Ioana Dinescu, „Mitică” al Caselor, în: PC, cit. op., p. 58.

³⁰ Cf. Heidi Rosenbaum, *Proletarische Familien Arbeiterfamilien und Arbeiterväter im frühen 20. Jahrhundert zwischen traditioneller, sozialdemokratischer und kleinbürgerlicher Orientierung* [Familiiile proletare. Familiile muncitorești și Arbeiterväter im frühen 20. Jh], Frankfurt/Main, 1992, mai ales cap. IV, *Die Wohnung* [Locuința], pp. 165–187. Și Heidi Rosenbaum lucrează cu amintiri. De aceea se oferă o comparație.

propunerea soțului de a rămâne la Paris. Familia se reîntregește la București, unde se nasc următorii copii ai cuplului, gemeni. „Fratele nostru cel mare, deși avea numai patru ani își amintește perfect ziua; se juca în curtea casei și știa că trebuie să venim pe lume. Chemat să ne vadă i-a rămas întipărită imaginea noastră într-un pătuț din camera din față a casei, între ușă și sobă. Mama nu contenea să-i spună: «Sunt fericită, sunt fericită!» Seara, familia s-a adunat și, după obicei, s-a băut șampanie”³¹.

După Juergen Kocka, familia burgheză se caracterizează prin eliberarea mamei de multiplele sarcini economice. Timpul ei este dedicat aproape în întregime creșterii copiilor. Teoretic, se produce o modificare a ordinii familiei tradiționale: femeia are posibilitatea de a dispune de un serviciu propriu, chiar dacă acest fapt nu este, din punct de vedere al veniturilor, absolut necesar.

3.3 Individul și performanța

Conform părerii lui Juergen Kocka a predominat în rândul burgheziei o „înaltă apreciere a performanței individuale”, de unde reiese autodefinirea acesteia prin dobândirea succesului economic, a prestigiului social și a influenței politice. Respectul pentru știință aparține tot acestui cadru, după cum educația constituie condiția necesară a întreținerii relațiilor sociale.

În Povestea Caselor citim despre familii de intelectuali și universitari și despre familii de comercianți, astfel încât se poate încerca încadrarea primei categorii în conceptul de „burghezie intelectuală” (Bildungsbürgertum) iar a celei de a doua în rândurile „burgheziei comerciale” (Wirtschaftsbürgertum).

În ambele cazuri este vorba despre o burghezie specializată într-un anumit tip de profesie (Berufsbürgertum) cu o „bază economică orientată către obținerea de venituri și asigurarea necesarului de viață era baza jocului pieții”³². În amintirile de față este mereu accentuată hărnicia unora sau altora dintre membrii familiei. Firesc, așteptări corespunzătoare se îndreaptă către copii, care sunt adesea trimiși la studiu în Germania sau în Franța.

3.4 „Bunăstare” materială vs. măsură și onestitate

Se pune întrebarea „Cum și-au putut permite din punct de vedere financiar familiile bucureștene întreținerea casei, educația copiilor și accesul la cultură?” Epoca pare să fi fost una de bunăstare materială. În primele trei povestiri apare cuvântul „belșug”, asociat vieții urbane, răsfărânt corespunzător asupra situației financiare a familiei: „Viața după primul război mondial, dar mai ales în deceniul al 4-lea, luase o dezvoltare atât de mare încât situația materială a familiei se îmbunătățea an după an [...]”³³.

„În casă era belșug [...]”³⁴, o referință personală sau extinsă întregului București: „Viața viitorilor bucureșteni era îmbelșugată [...]”³⁵. Este însă exclus ca fiecare locuitor

³¹ Ileana Zamfirescu, *Cânt de Pomenire*, în: PC, cit. op., p. 37.

³² Zinn, cit. op., p. 17.

³³ Ecaterina Sima, *Faianța din sala de baie*, în: PC, cit. op., p. 25.

³⁴ Ibidem.

³⁵ Ileana Zamfirescu, *Cânt de Pomenire*, în: PC, cit. op., p. 33.

al Bucureștiului să fi profitat de această bunăstare în aceeași măsură. Și totuși se poate considera că această epocă a schimbat viața cotidiană și imaginea orașului prin productivitatea înregistrată în toate domeniile.

Acest lucru a permis ridicarea socială a familiilor cu un stil de viață asemenea celui descris anterior. Kocka vorbește chiar despre un „proces de îmburghezire a unor grupe, straturi și clase sociale”, proces ce a avut loc și la București, dacă judecăm din punctul de vedere al culturii habitatului.

Mahalalele devin cartiere „obișnuite”, „lăsând loc unei burghezii destul de răsărite”³⁶ și unul dintre proprietarii de case era desemnat drept intelectual „într-o lume care până la el nu cunoștea decât categoria mahalagiului și a micului funcționar”³⁷. Kocka continuă: „În același timp se văd, la o cercetare mai amănunțită, limitele acestor tendințe de îmburghezire. Evident au trebuit și trebuie să fie îndeplinite anumite condiții sociale și economice astfel încât cultura burgheză să poată lua ființă. Printre aceste condiții se afla existența unui venit constant, mult deasupra minimumului existențial (indiferent din ce surse)”³⁸. Acest minim existențial pare să fi fost accesibil. Chiar și de pe urma pensiei se putea duce o viață lipsită de griji:

„Viața viitorilor bucureșteni era îmbelșugată; din pensia lor, Băicanii, dădeau câte 100 de lei «bunicei» pentru casă, puneau de o parte câte 100 de lei pentru zestrea ultimei fete necăsătorită încă, iar cu restul de o sută Alexandru Baican mergea în târg și o cheltuia în întregime, întorcându-se acasă încărcat de bunătăți: icre negre și tot felul de trufandale. Tot ei au putut dăruii celor patru nepoți câte o vioară și câte un pian”³⁹.

Referirea la bunăstarea materială se completează cu citate în care se manifestă o atitudine tipic burgheză, cea a măsurii și onestității⁴⁰: „Dar atunci demult, ușile erau larg deschise, lumina pătrundea în voie, trecea ușor peste mătasea fotoliilor, peste tablouri și oglinzi, zăbovea pe câte o fotografie. Cei care treceau prin hol își puteau opri privirile în cele două camere ce oglindeau bunul gust al unei familii înstărite. Nimic exagerat, nimic ostentativ”⁴¹.

Ioana Dinescu vorbește despre casa sa vagon: „Un fel de Mitică al caselor, nici prea-prea, nici foarte-foarte”⁴². O altă autoare își descrie casa drept „modestă locuință”⁴³, înainte de a enumera o mulțime de facilități moderne precum apa curentă, canalizare etc.

3.5 Cultura

Numai cu o situație financiară stabilă s-a putut realiza o „legătură strânsă cu cultura estetică, cu arta, literatura, muzica etc. (ceea ce înțelege drept «cultură burgheză» într-un sens mai restrâns)”⁴⁴. Educația se făcea simțită în ansamblul locuinței prin

³⁶ Ioana Dinescu, „Mitică” al Caselor, în: PC, cit. op., p. 59.

³⁷ Ibidem, p. 57.

³⁸ Kocka, op. cit., pp. 20–21.

³⁹ Ileana Zamfirescu, *Cânt de pomenire*, în: PC, cit. op., p. 33.

⁴⁰ Roth, op. cit., p. 249.

⁴¹ Hortensia Mișu-Masichievici, *O casă uitată*, în: PC, cit. op., p. 15.

⁴² Ioana Dinescu, „Mitică” al caselor, în: PC, cit. op., p. 43.

⁴³ Ecaterina Sima, *Faianța din sala de baie*, în: PC, cit. op., p. 23.

posesiuni cu scop reprezentativ și „senzorial”⁴⁵: pianul obligatoriu, tablouri și opere de artă, des menționate în amintirile studiate. „Bustul unei femei frumoase, lucrare semnată Carpeaux, o palidă rămășiță a vieții de altădată [...]”⁴⁶.

„[D]e la el [Alexandru Ioan Cuza] ne-au rămas în casă crucea, un adevărat obiect de artă – datată 1840 – și cădelnița cu care slujea”⁴⁷. Simpla prezență (decorativă) a acestor obiecte în încăperi nu era suficientă. O folosință corespunzătoare era necesară, spre exemplu prin mici serate oferite pentru musafiri. „Dar nu numai de Crăciun plutea muzica în această casă. Ca în multe familii se aranjau mici serate, când pianul se întovărășea cu o vioară, cu un violoncel, pentru a da viață pieselor marilor compozitori. Atunci au învățat copiii să iubească și să înțeleagă această artă. Atunci s-a înfiripat în ei o dragoste pentru muzică, dragoste care nu i-a părăsit în viață”⁴⁸.

3.6 Serbări și Sărbători

O caracteristică a burgheziei a fost veritabila cultură a sărbătorii. Crăciunul trece drept cea mai „burgheză” sărbătoare, „a familiei și intimității”⁴⁹. Una dintre amintirile de față – de fapt a unei descendente a unei familii cu o bunică originară din Germania – da Crăciunului exact acest sens: „Cadourile se împărțeau după ce răsunau cântecele de Crăciun. Pianul din colț aștepta pe Areta, fiica bunicii Martha. Melodiile cunoscute și îndrăgite se strecurau în inimile celor mari și celor mici. An de an aceleași cântece, dorite și așteptate. Ele aduceau pacea, liniștea și blândețea unei seri deosebite”⁵⁰.

„[B]rad[ul] imens” era așezat în sufrageria de 36 m², unde se găsea și pianul – fapt ce semnifică că aceasta era prin excelență camera întregii familii. Se mai amintește o „masă mare de sărbători”, la care au participat 12 persoane; masa a fost rezervată sărbătorilor mari și așezată în camera unde acestea aveau loc⁵¹.

Sărbătorile tradiționale sunt menționate mai des decât sărbătorile de familie (nunți, zile de naștere și botezuri), deși erau sărbătorite „după obicei”, cu „șampanie”⁵². Ileana Zamfirescu își amintește nu numai nașterea gemenilor, ci și că a fost „ziua Sfinților Constantin și Elena, cade în Joia Înălțării Domnului și a Zilei Eroilor”⁵³. Atitudinile tradiționale erau prezente și la femei educate, precum cea mai sus menționată cu doctoratul la Paris. Tipul-ideal al burgheziei este cel marcat de Iluminism și de secularizare, dar aici obiceiurile ortodoxe erau adânc înrădăcinate.

Sărbători cu un caracter semi-public erau cele de genul celor deja menționate sub numele de „mici serate”, la care se adunau familia și invitații din afară, artiști profesioniști

⁴⁴ Roth, *op. cit.*, p. 249.

⁴⁵ Niethammer, *Einleitung, op. cit.*, p. 8.

⁴⁶ Hortensia Mișu-Masichievici, *O casă uitată*, în: PC, cit. op., p. 15.

⁴⁷ Ileana Zamfirescu, *Cânt de pomenire*, în: PC, cit. op., p. 33.

⁴⁸ Hortensia Mișu-Masichievici, *O casă uitată*, în: PC, cit. op., p. 17.

⁴⁹ Roth, cit. op., p. 249.

⁵⁰ Hortensia Mișu-Masichievici, *O casă uitată*, în: PC, cit. op., pp. 16–17.

⁵¹ Ileana Zamfirescu, *Cânt de pomenire*, în: PC, cit. op., p. 40.

⁵² *Ibidem*, p. 37.

⁵³ *Ibidem*.

sau amatori: „Că în multe familii se aranjau mici serate, când pianul se întovărășea cu o vioară, cu un violoncel, pentru a da viață pieselor marilor compozitori”⁵⁴.

Hoepken consideră că „formele «moderne» ale modului de viață urbană erau adeseori numai adaptări și europenizări ale tradițiilor din vechime și a modului de viață cotidiană ne-urban”⁵⁵. Belgradul de dinainte de primul război mondial trecea ca orașul în care „elitele au recepționat instituția «jour»-ului și a salonului ca imitație a unei forme de sociabilitate franceză. Aceasta [...] a rămas însă multă vreme ca un mod de sociabilizare în interiorul aceleiași familii”⁵⁶.

În comparație cu Europa Occidentală și Centrală familia a reprezentat un factor determinant deosebit al vieții cotidiene, pe care a influențat-o în sens pozitiv. Sărbătorile erau evenimente majore: „[E]a [mama] care tot timpul cât a trăit în casă, păstrând tradiția, ne aduna la toate sărbătorile, câte 40–50 rude și prieteni”⁵⁷.

Tradiția urbană «nouă» a celor mai recent mutați la București se face remarcată. Familiile continuă să își trăiască viața „de altădată”, îmbunătățită cu «cuceriri» ale tehnicii, dar într-un alt stil de viață, determinat de noul mediu. Vizita la rudele din București devenise un eveniment deosebit din toate punctele de vedere.

„De pe vremea bunicilor, amândoi foarte primitivi, casa devenise locul de întâlnire al familiei. Aici, la «Hanul Dimitriu» trăgeau neamurile bunicii din Odobești și ale bunicului din Nicorești, care soseau încărcate cu de toate. Pe de altă parte, casa era plină de tineret, colegi și prieteni ai băieților [...]”⁵⁸.

Casele sunt astfel construite încât fac posibile petrecerile de anvergură, cu rude și prieteni, serate savante sau micile sărbători familiale. În ciuda construcției care sugerează nevoia de spațiu privat, exista un du-te-vino îngăduit de gazde prietenilor și celorlalți membri ai familiei. „Cu soția lui [...] în casa deschisă, înconjurați de o sumedenie de prieteni și rubedenii – care mai de care mai petrecăreți și mai zurlii, ducând cu toții acea – deja celebră – viață de «din-naainte de război», în care Bucureștiul avea pe bună dreptate faima de a fi unul dintre orașele cele mai vesele și plăcute din Europa”⁵⁹.

Totuși, nevoia de reprezentare socială se putea dovedi prea scumpă pentru veniturile familiei: „Casa, croită de domnu’ Niță pe dimensiunile vieții lui cumiști, devine neîncăpătoare. Prea mulți prieteni și rude (Ortansa are nu mai puțin de 7 frați și surori, care trăiesc în clan vizitându-se în permanență și punând la cale «o trăznaie după alta»): un permanent du-te-vino, unii rămân peste noapte, următorii se anunță deja în zori! Petreceri, excursii, plimbări cu trăsura la Șosea, mititei la Băneasa, baluri: mascate și nemascate, partide de canastă și pinacle până la ziuă, și câte și mai câte... O asemenea

⁵⁴ Hortensia Mișu-Masichievici, *O casă uitată*, în: PC, cit. op., p. 17.

⁵⁵ Höpken, cit. op., p. 27.

⁵⁶ Ibidem.

⁵⁷ Ileana Zamfirescu, *Cânt de pomenire*, în: PC, cit. op., p. 40.

⁵⁸ Ibidem, p. 35.

⁵⁹ Ioana Dinescu, „Mitică” al caselor, în: PC, cit. op., pp. 58–59.

viață costă mult. Mai mult decât își putea permite chiar și un director de pension. De aceea, în 1928 apartamentul din fața imobilului din Aurel Vlaicu va fi închiriat⁶⁰.

În domeniul sărbătorilor se găsesc cele mai multe elemente tradiționale. Nu numai textele, dar și pozele alese de autori pentru carte ne dau indicii asupra „joi de vivre”. Erau amabilitatea și cordialitatea împrumutate de la țară, iar bucuria mai prezentă în familiile mari sau ne confruntăm cu clișee? Sărbătoarea, petrecerea burgheză sunt considerate în teorie ca „timp controlat și disciplinat”⁶¹, dar rezultatele acestei lucrări indică concluzii distincte. În același timp structura largă a familiei contrazice teza specifică Europei Occidentale a „polarizării între familie ca spațiu privat protejat prin lege, pe de o parte și sfera publică formală, pe de altă parte”⁶². Rezultă că delimitările și anonimul specifice metropolei sunt mai puțin prezente.

4. Discuție finală – pro și contra o burghezic sudest-europeană

Dacă la București a existat o burghezic sau nu, este o întrebare puțin exagerată. Ce poate să pledeze pentru „contra”? Kocka desemnează aspectul cultural al burgheziei ca „răspunsul complementar referitor la întrebarea ce caracterizează și ce delimitează burghezic”⁶³ [S.N.]. Alți factori importanți sunt „marea diferență dintre oraș și sat, o accentuată tradiție nobilă-feudală, tensiuni sesizabile între clasele sociale, o moștenire urban-burgheză, eficiență iluminismului, omogenitatea etnică și confesională”⁶⁴. La București majoritatea populației/locuitorilor cu stilul de viață burgheză a venit de la țară; orașul se face remarcat printr-o eterogenitate în ceea ce privește compunerea etnică-națională, un fapt care este după părerea lui Kocka „nefavorabil pentru constituirea unei burghezii cuprinzătoare”⁶⁵. Se poate porni de la premiza că cele două componente condiționează o legătură relativ puternică cu tradiții specifice, printre altele rurale; atitudinile luministe se regăsesc parțial. Atitudinea în ceea ce privește nobilimea este ambivalentă: în aceeași povestire se găsesc citate în care este accentuată modestia și măsura în lucruri, precum și amintiri entuziaste despre baluri și despre cum a dansat bunica cu prințul Carol⁶⁶.

Conform părerii lui Juergen Kocka este vorba despre o burghezic distinct diferită față de cea caracterizată prin criteriile enunțate mai sus⁶⁷. Dominant este în cazul bucureștean conceptul de „formare culturală”. Aceasta se orientează pe de o parte spre cultura occidentală adoptată în oraș, în același timp înrădăcinat în tradiții proprii, astfel că se naște o simbioză specifică.

⁶⁰ Ibidem, p. 59.

⁶¹ Manfred Hettling, Paul Nolte (ed.), *Bürgerliche Feste: symbolische Formen politischen Handelns im 19. Jahrhundert* [Sărbătorile burgheze: forme simbolice ale politice Handelns în sec. XIX]. Göttingen, 1993, p. 8.

⁶² Roth, cit. op., p. 249.

⁶³ Kocka, cit. op., p. 17.

⁶⁴ Kocka, cit. op., p. 22.

⁶⁵ Kocka, cit. op., p. 19.

⁶⁶ Hortensia Mișu-Masichievici, *O casă uitată*, în: PC, cit. op., p. 19.

⁶⁷ Kocka, cit. op., p. 16.

Klaus Roth preferă cercetarea asupra culturii burgheze, preferând să ignore istoria genezei. Trecutul însă se face remarcant în detaliile culturii burgheze. Chiar dacă există asemănări importante cu burgheziile din Europa Centrală, specificitatea celei bucureștene este inseparabilă de contextul istoric.

Cercetarea din punct de vedere istoric al evoluției conceptului „burghezie” rămâne importantă, consideră Kocka: „Burghezia de formare se dovedește în întregime ca dependentă de constelații istorice; ea apare și trece o dată cu acestea. Nu numai «tipul» de burghezie, ci și măsura existenței ei variază în timp și spațiu”⁶⁸. Cu această definiție largă – și pe baza cercetării istorice – putem introduce concepte occidentale (precum cele denumite generic „burghezie”) și în studiul Europei de Sud-Est. Avem destul de mult spațiu.

SUMMARY

Considerations Concerning the Bucharestan Bourgeoisie During the Interwar Period

The author aims at rendering a sketch of the bourgeoisie class in Bucharest – a most expressive social stratus in the city, during the interwar time sequence. Although the bourgeoisie has been assiduously studied within the Western Europe, little has been investigated concerning its peculiarities in the Eastern-European area. The present paper tries to identify some typical features of the bourgeoisie mentalities in Bucharest. In this respect, the house – the home – as a center of memories becomes a reference point, and was meant to represent a spatial frame section of the paper, while the second one was dedicated to the concept of “bourgeoisie” itself.

---

⁶⁸ Kocka, cit. op., p. 17.